

גיליון מיוחד בנושא: הומור בהוראה ובלמידה

דבר העורכת

ערגה הלר

אחד מהכישורים ההומוריסטיים, כפי שידוע, הוא היכולת להתבונן באירועים מנקודת מבט שונה. אילו התבוננו בגיליון זה מהסוף להתחלה, ממאמר הדעה אל המאמר הראשון, די היה לנו בשורה התחתונה של מאמר הדעה, חנוך לנער על פי דרכו, ואידך זיל גמור. אלא שאנו, אנשי האקדמיה בכלל, ואנשי ההוראה בפרט, לעולם לא נוותר על הדרך, ולפיכך הגיליון הזה של **הומור מקוון 18** הוא גיליון מיוחד המוקדש לנושא ההומור בהוראה ובלמידה, ובו נציג ונדגים את תרומת ההומור להוראה וללמידה במדעי הרוח, המתמטיקה והטבע. אנו נצא אל החקירה על אודות תרומתו של ההומור להוראה וללמידה משוחדים מעט, שכן כמעט כל מחברי המאמרים שבגיליון – ולמעשה כל המחברים של החלק של הגיליון המיוחד – קוראים לשינוי יחסה של מערכת החינוך להומור ומבקשים לקבלו אל סדר היום החינוכי. אנו מצויים בתקופה שבה מערכת החינוך מבקשת להשתנות וגורמים שונים דורשים ממנה להשתנות. אך בין כל הקריאות לשינוי – כלכליות, פוליטיות, לאומיות, רב־תרבותיות, לטובת הילדים, לטובת ההורים, לטובת המחנכים – לא קם גורם אחד ואמר בואו נחשוב מחדש על מקומם של ההומור והצחוק בחינוך. בואו ונצחק יותר בגן ובכיתה על ידי הכנסת הומור להוראה וללמידה.

למעשה ראשיתו של גיליון זה במחשבה שנוזקה לאוויר באירוע ההשקה של **הומור מקוון 12** ביוני 2019, שרבים מבין השותפים בגיליון זה היו בין אורחיו. כשלוש שנים שכב הרעיון כאבן שאין לה הופכין, אך כשנהפך – דרכו נסללה מאליה, הודות לכל השותפים המסורים ולעורך הראשי, פרופ' אריה סובר. הגיליון הנוכחי לוקח אותנו למסע שמתחיל ביצירות ספרות (עם מאמרם של רודין וטורין ומאמרי), עובר אל חידות מתמטיות (עם מאמרם של אפלבוים וגזית) ומשם אל הוראה של מדעי הטבע בגישה בין תחומית (במאמרה של יפח-וישקרמן) ומסתיימת בספרות ישראלית (במאמרה של מצוב כהן, שאינו חלק מגיליון הנושא) וספרות חז"ל (במאמר הדעה של גיל קופטש). אך זהו אינו מבנה מעגלי, אלא מבנה ספירלי, שלוקח אותנו לעומק היסודות שטבע ההומור בדרכי החשיבה שלנו, ובאופן שבו אנו רותמים אותו להוראה וללמידה (או לתפיסתנו העצמית היהודית, הישראלית, המקומית אצל מצוב כהן).

כותרת המאמר הפותח את הגיליון, מאמרם של ד"ר שי רודין וד"ר ארנת טורין, שניהם מהמכללה האקדמית גורדון, חיפה, נושא ציטוט מביטיח: "אף פעם אל תזלזלו בכוחו של צחוק אמיתי. הוא מסוגל לעצור כמה מהמפלצות האכזריות ביותר בחטיבת הביניים". המאמר עוסק בערכים החינוכיים הגלומים בספרות פופולרית-הומוריסטית לילדים ולנוער וחושף את הפער שבין האופן שבו נתפסת בציבור הספרות הזו לבין תרומתה האוריינית-לשונית ולעיתים רבות גם האוריינית-חברתית לקוראים הצעירים. מאמרם של רודין וטורין נפתח בסקירה מקיפה של הספרות המחקרית על אודות הומור ואוריינות לשונית, סקירה שהיא כלשעצמה יכולה לשמש מקור טוב לחשיבות ההומור ביצירה הספרותית למחנכים ומורים בחינוך הלשוני. בהמשך מאמרם, רודין וטורין ממפים את הסדרות לפי גילי הקוראים ומטרותיהם ומציגים את ההומור שבהן ואת תרומתו לקוראים הצעירים. את התכונות החתרניות לכאורה של הספרות הפופולרית רותמים המחברים ללמידה עקיפה, מהנה ומעשירה בידע עולם, בידע שפתי, במיומנויות חברתיות ואורייניות את הקוראים-התלמידים.

המאמר השני עוסק אף הוא בהומור בספרות ילדים, ומתמקד בהומור ככלי רב־אורייני בספרי תמונה לגיל הרך, לטרום קריאה וראשית קריאה. המאמר, שנכתב על ידי (ד"ר ערגה הלר, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי, באר שבע) בוחן לעומק שלוש דוגמאות מספרות הילדים העברית בת זמננו, של

יצירות ויוצרים הכלולים בתוכניות הלימודים, ומתעכב על ההבדל שבין רב־אופניות (מולטימודליות) לרב־אוריינות. המאמר מציע הדרכים לשלב ולנצל את ההומור שביצירות ובאיורים המלווים אותן להתפתחותם התקינה של הקוראים הצעירים. המאמר מחדד את הדרכים השונות שבהם נתפס ההומור על ידי קוראים בני גילים שונים. ייחודו של המאמר הוא התמקדותו בהומור עצמו כמניע לטיפוח רב־אוריינות בגיל הרך ובכיתות היסוד.

שני המאמרים הראשונים – של רודין וטורין ושל הלר – מציגים אפשרויות נוספות לשימוש בטקסטים שקיימים בתוכניות הלימודים או ברשימות הקריאה המומלצות או שנקראים ביותר על ידי הילדים. כלומר טקסטים שהקוראים הצעירים כבר חשופים אליהם.

המאמר השלישי – "בעיות לא שגרתיות במתמטיקה, הומור וחשיבה יצירתית" – עליו חתומים פרופ' מארק אפלבוים מהמכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי בבאר שבע ופרופ' אביקם גזית מהמכללה האקדמית חמדת בנתיבות, מסיט את הדיון מעולם היצירה הספרותית אל פתרון הבעיות בכלל ואל פתרון בעיות מתמטיות בפרט. החוקרים מובילים את קוראי המאמר דרך עשרים חידות, או עשרים דוגמאות, שמאירות ביטויים שונים של הומור במתמטיקה, ודרכים שונות שבהן מורי המתמטיקה בכל הרמות יכולים להשתמש בהומור להוראת המתמטיקה, להבהרת הכללים ולהדגמתם וליצירת אווירה נינוחה יותר בשיעור. הערך המוסף של המאמר נכון לא רק להוראת המתמטיקה אלא לכל מקצוע שהוא, והוא נכונות המורה לקבלת פתרונות נכונים ומדויקים שהתקבלו באסטרטגיה שונה מהמצופה. המאמר של אפלבוים וגזית – שעיקרו הוא דיון באסטרטגיות הוראה ובמוכנות המורה להוראה יצירתית – קריא ונהיר גם ללא מתמטיקאים.

המאמר הרביעי עוסק בביומימקרי ובקומיקס ומציע, כשמו, נקודת מבט אחרת על הטבע. המחברת, ד"ר ורד יפלא-וישקרמן מהמכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי, באר שבע, מציעה את האפשרות להעשיר את ההתבוננות של התלמידים בטבע ובביומימקרי באמצעות רצועות קומיקס וקריקטורות שעניינן חיקוי הטבע בדומה לביומימקרי. המחברת מציגה מבחר קומיקס שנוצר ברחבי העולם, ובכלל זה בישראל, ויכול לשמש להפשטה או לתיווך של רעיונות מדעיים מורכבים.

מבחינות רבות גישתה הפדגוגית של יפלא-וישקרמן להוראת הטבע והביומימקרי דומה לגישה שמציעים אפלבוים וגזית להוראת המתמטיקה. אלה הן גישות חווייתיות שאינן חוששות משבירת תדמית לכאורה ומריענון ההוראה בצורת חשיבה מפתיעה. גם אפלבוים וגזית וגם יפלא-וישקרמן מציעים ללומדים בגישתם ההומוריסטית שיעור שלא יישכח במהרה הודות למעורבות ההומור. עם זאת משני המאמרים האלה עולה גם הגמישות המחשבתית שנבנית אצל התלמידים המורגלים בפתרון בעיות לא־שגרתיות, אם במתמטיקה ואם בביומימקרי.

המאמר החמישי בגיליון זה אינו חלק מהגיליון המיוחד. זהו מאמרה של ד"ר עופרה מצוב כהן מאוניברסיטת אריאל העוסק בספרה של מאיה ערד **מקום אחד ועיר זרה** שייחודו הוא שהוא כתוב בלשון מחורזת. מצוב כהן בוחנת את המבעים של ההומור ברומן בסוגיות של יהדות, ציונות וישראליות. מצוב כהן מציגה פרשנות ליחסיהם של הגיבורה החיילת וחייל בודד שמשרת איתה, ומראה כיצד היצירה משקפת את החברה הישראלית־יהודית.

למרות שמאמרה של מצוב כהן אינו עוסק בהומור בהוראה ובלמידה, אלא בהומור ביצירה ספרותית ישראלית יוצאת דופן בלשונה, עיסוקה של המחברת בהומור בשיח הישראלי ובהבניית הזהות המקומית נקשר בעל כורחו לשאלות מהותיות של חינוך והוראה ובראשן שאלת הזהות האישית והזהות הקולקטיבית. זאת באמצעות ההתייחסויות לדמות נוספת, לאם של הגיבורה, שעיסוקה כראש מדור חינוך מבנה חלק מהפרשנות של מצוב כהן.

המאמר השישי והאחרון בגיליון זה הוא מאמר דעה של האומן הרב־תחומי והסטנדאפיסט גיל קופטש. קופטש בחר מתוך ספרות חז"ל סיפורים חינוכיים – לאו דווקא במובן המייד־כיום אלא במובן של מלמדים כיצד להתנהג ומה ראוי לעשות במצבים שונים – ומתרגם אותם מהעולם של חז"ל לעולמנו בצורה שמנהירה את היסודות הקומיים המבניים והאפיזודיים שלהם. מטרתו של קופטש היא להראות שגם חז"ל היו בעלי הומור מפותח, במיוחד כאשר באו לחנך.

כל ששת מאמרי הגיליון, ומתוכם חמשת המאמרים שעוסקים במיוחד בהומור בהוראה ובלמידה – המאמרים של רודין וטורין; הלר; אפלבוים וגזית; יפלא-וישקרמן; קופטש – מציעים את האפשרות הקיימת תמיד לנצל את סגולותיו של ההומור לתהליכי הלמידה, אם בהוראה ואם בלמידה ואם בשילובם.

ד"ר ערגה הלר